

Tanınmayan Bir Şair: Hasan (İlmî) Kozanî ve Bilinmeyen Manzumeleri: *Peyember-nâme* ve Mûnâcâtlar

An Unknown Poet: Hasan (İlmî) Kozanî and His Unknown Poems: *Peyembernâme* and Munâjâts

Hatice Kübra TEKDEMİR¹

Geliş Tarihi (Received): 15.08.2024

Kabul Tarihi (Accepted): 27.09.2024

Yayın Tarihi (Published): 30.11.2024

Öz: Yazma eser kütüphanelerinde bulunan iki mecmuada, Kozanlı İlmî'ye nispet edilen *Peyember-nâme* adlı eser ve biri elif-nâme türünde kaleme alınmış üç kısa mûnâcât fark edilmiştir. Şairin ilgili mecmualardaki tüm eserleri okunmuştur. Araştırmalarımız neticesinde, Kozanlı İlmî'nin Kozanlı Hasan İlmî Efendi olduğu kanısına varılmıştır. İlmî'nin *Peyember-nâme*'si, esasen, şairin Maraş'tan Kudüs'e uzanan yolculuğunu betimlemektedir. İlmî, seyahat güzergâhında konakladığı mahallerin adını anmakta ve bu mahallerde medfun olduğuna inanılan veya makamı bulunan bazı peygamberleri ziyaret edip onlardan şefaât dilemektedir. Sadece peygamberlerin makamlarını ziyaret amaçlı çıkılan bir yolculuğu tavsif eden *Peyember-nâme*, konusu itibarıyla orijinal bir eserdir. Edebî bir tür olarak peygamber-nâmelerden bahsedilemeyecekse de, eser, bir yönüyle manzum seyâhat-nâmelere; bir diğer yönüyleyse, belirli mahallerin kutsiyetine dikkat çeken manzum fazîlet-nâmelere benzetilebilir. İlmî'nin kısa mûnâcâtlarından ilki ise bir elif-nâmedir. Edebiyatımızda yüzü aşkın şairin elif-nâme kaleme aldığı bilinmektedir. Makalemizde daha önce tanınmayan bir şair olan Kozanlı İlmî ve eserleri tanıtılacak, ayrıca müellifin, Türk edebiyatında elif-nâme yazan şairlerden biri olduğu ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslâm Edebiyatı, Kozanlı İlmî, *Peyember-nâme*, Elif-nâme, Mûnâcât.

&

Abstract: In two majmuas in the manuscript libraries, a literary work named *Peyember-nâme* attributed to İlmî al-Kozanî and his three short munâjâts, the first of which was written in the elif-nâme genre, were noticed. All of the poet's works in the relevant majmuas have been read. As a result of our research, it was concluded that İlmî's actual name were Hasan. İlmî's *Peyember-nâme* essentially describes the poet's journey from Maraş to Jerusalem. İlmî mentions the names of the places he stopped off on his travel route and visits some prophets who are believed to be buried or whose shrines are located in these places and asks for their intercession for his salvation. On the other hand, it should be taken into consideration that this journey might be fictional. Describing a journey undertaken solely for the purpose of visiting the shrines of the prophets, *Peyember-nâme* stands out as an original literary work. Although we cannot recognize "peyember-nâme" as a literary genre, İlmî's *Peyember-nâme* may be mentioned among seyâhatnâmes and fazîletnâmes for their common features. The first of İlmî's short munâjâts written in the manuscripts we examined is an elif-nâme. It is known that more than a hundred poets in our literature have written elif-nâmes. In our article, İlmî al-Kozanî, a previously unknown poet, and his literary works will be introduced and it will also be revealed that the author is one of the poets who wrote an elif-nâme in Turkish literature.

Keywords: Islamic Turkish Literature, İlmî al-Kozanî, *Peyember-nâme*, Elif-nâme, Munâjât.

Atıf/Cite as: Tekdemir, Hatice Kübra. "Tanınmayan Bir Şair: Hasan (İlmî) Kozanî ve Bilinmeyen Manzumeleri: *Peyember-nâme* ve Mûnâcâtlar". *Dergiabant* 12/2 (Kasım 2024), 530-547. doi: 10.33931/dergiabant.1534053

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethik: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Since 2013 – Bolu

¹ Arş. Gör. Dr., Hatice Kübra Tekdemir, Dokuz Eylül Üniversitesi, kubra.tekdemir@deu.edu.tr.

1. Giriş

Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler BY4154/2'de kayıtlı eserin yer aldığı mecmua ile Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Koleksiyonu AEmnz 820/2'de kayıtlı eserin yer aldığı mecmuanın benzerliği tarafımızca fark edilmiştir. Farklı müstensihlerce istinsah edildiği anlaşılan bu iki el yazması mecmua, aşağıda ifade edeceğimiz üzere o denli benzerdir ki, birinin diğerine bakılarak kopya edildiği kuvvetle muhtemeldir. Eğer bu varsayım doğru ise mısra, kelime ve harf eksiklikleri, yanlış harf yazımları, harekelendirme, vb. hususlarda daha az hata barındırması bakımından Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler nüshasından hareketle Millet Kütüphanesi nüshasının vücuda getirilmiş olduğu düşünülebilir. Her iki mecmuanın da elimizde olmayan diğer bir mecmuaya bakılarak kopya edilmiş olabileceği de ihtimaller arasındadır.

Mecmuaların her ikisi de Gubârî'nin (ö. 974/1566) *Menâsik-i Hâc* adlı eseri ile başlar ve makalemizin de konusu olan Kozanlı İlmî'nin manzumeleri ile (*Peyember-nâme* ve *münâcâtlar*) devam eder. Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler mecmuasında *Peyember-nâme*'nin müellifi, "İlmî Kozanî" yerine sehven "İlmî Buzanî" şeklinde kaydedilmiştir. Millet Kütüphanesi mecmuasında yer alan *Peyember-nâme* metni ise, bir araştırmacı tarafından daha önce fark edilmiş, fakat eserin adı "Peyember-nâme-i 'İlmî Kozanî" yerine Peyember-nâme-i 'İlm-i Qur'ânî" şeklinde hatalı okunmuştur. Eserin son beytinde geçen "hün-âb" kelimesine bakılarak ise (Peyember-nâme'yi 'İlmî yazup hün-âb-ı çeşminden/ Tamâm itdi bi-hamdillâh idüp 'ahdine istifâ), müellifinin Hûnâbî olabileceği ifade edilmiştir.² Bu tahminin doğruluktan uzak olduğu açıktır.

İncelediğimiz mecmualarda, İlmî'nin *Peyember-nâme* ve *münâcât*larının arasında müellifini tespit edemediğimiz 17 beyitlik kısa bir manzume daha bulunmaktadır. Bu kısa manzumenin müellifi, ilk beyitte yer alan "Basrî" ifadesine istinaden (Rivâyet oldı Başrî'den 'aleyhi'r-raḥme ve'l-ḡufrân/ Olupdur elli dört şey farz her bir mü'mine ey cân), gerek Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler gerekse Millet Kütüphanesi kataloglarında Basrî şeklinde yanlış kaydedilmiştir. Zira beyitte bahsi geçen kişi, Hasan-ı Basrî (ö. 110/ 728) olup manzume sahibi, Hasan-ı Basrî'nin, halk arasında 54 farz olarak bilinen el-Ferâiz adlı eserinde³ bahsettiği farzları Türkçe nazmetmiştir. İncelediğimiz her iki mecmuada da Kozanlı İlmî'nin yukarıda sıralanan dört manzumesini bölecek şekilde araya sokulduğundan, bu manzumenin de Kozanlı İlmî'ye ait olduğu akla gelebilir lâkin müellifin, dört manzumesinin dördünün de son beytinde mahlasını âdeten kullandığı dikkat çekerken, 17 beyitlik bu manzumede ise herhangi bir mahlasa rastlanmaz. Söyleyiş ve muhteva bakımından metinler arası bariz bir benzerlik de tespit edilememiştir. İncelediğimiz her iki mecmuada, İlmî dışında başka müelliflere ait eserlere yer verildiğini de dikkate alarak, bu kısa manzumenin Kozanlı İlmî'den başka bir müellif tarafından kaleme alınmış olduğunu düşünmekteyiz. 17 beyitlik bu manzume, Bosna Hersek Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesi nr. 1069/3'te kayıtlı bir mecmuada da tespit edilmiştir.⁴ Ne var ki, Bosna Hersek'teki mecmuada bulunan bu manzume, iki Türkiye mecmuasında yer alan 17 beyitlik aynı manzumelerden, kelime tercihleri, birtakım kelimelerin sıralanışı, kelimelere bitişen ekler ve söyleyiş özellikleri bakımından bazı noktalarda ayrışır. Öte yandan Türkiye'deki iki mecmuada bulunanlar ise küçük bazı farklılıklar dışında, şekil ve söyleyiş özellikleri bakımından baştan sona neredeyse birbirinin aynıdır. Ayrıca, bahsi geçen 17 beyitlik manzumenin, Türkiye'deki mecmualarda, her bir dizinin altına veya üstüne, dizinin mânâsına muvafık düşen naslar, yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya, sağa veya sola yatık şekilde not edilmiştir. Türkiye'deki her iki mecmuada da ilgili manzumenin dizelerinin arasına süslü ve şekilli yazılan bu naslar, Bosna Hersek'teki mecmuada bulunmaz. Kelime dizimi, kelimelere bitişen ekler, söyleyiş özellikleri, vb. hususlardaki benzerliğe ek olarak bu durum da, elimizdeki her iki mecmuanın, ulaşılamayan muhtemel üçüncü bir nüshanın istinsahları olduğuna bir başka delildir.

² Bk. Âmine Gül, *Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 48.

³ Bk. Süleyman Uludağ, "Hasan-ı Basrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/292.

⁴ Manzumenin metni için bk. Mahmut Beydilli, *Bosna Hersek Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesi 1069 nr. Mecmuada Yer Alan Manzum Dini Hikâyeler (Metin-İnceleme-Sözlük-Dizin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 155-157.

İlmî'nin yukarıda ifade ettiğimiz manzumelerinden sonra Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler mecmuasında, Millet Kütüphanesi mecmuasında bulunmayan, Mekke ve Medine'yi konu edinen birtakım Arapça dualara yer verilmiştir. İki mecmua, ihtiva ettiği eserler ve sıralamaları hususunda, sadece bu noktada birbirinden ayrılmaktadır. Her iki mecmua da Şeyh el-Hâc Mahmud el-Maraşî'ye (ö. ?) nispet edilen *Nefhatü'l-Mekkiyye fi Medhi Hayri'l-Beriyeye* adlı manzum Arapça eser ile sona ermektedir.

Makalemizde, Kozanlı İlmî ve Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler ile Millet Kütüphanesi mecmualarında yer alan manzumeleri tanıtılmaya gayret sarf edilecektir. Tanınmayan bir şairi ve manzumelerini ortaya çıkarma gayretimizle, ilim dünyasına ufak dahi olsa bir katkı sağlamayı amaçlıyoruz.

2. Kozanlı İlmî Kimdir?

Peyember-nâme adlı manzume, incelediğimiz mecmualarda “Peyember-nâme-i ‘İlmî Kozanî” şeklinde başlıklandırılmıştır. Şairin mahlası olduğu anlaşılan ‘İlmî ise, manzumenin son beytinde şu şekilde geçmektedir:

Peyember-nâme'yi 'İlmî yazup hün-âb-ı çeşminden

Tamâm itdi bi-hamdillâh idüp 'ahdine istifâ⁵

Müellifin mecmualarda yer alan ikinci manzumesi ise, esasen bir elif-nâme olup “Münâcât li'l-'İlmî el-Kozanî” şeklinde başlıklandırılmıştır. Bu manzumenin son beytinden ise, şairin, İlmî mahlasının yanı sıra Vasfî mahlasını da kullandığı anlaşılmaktadır⁶:

Yâ yire sürüp yüzün Vasfî saña eyler du 'â

Hem du 'ânîñ hatmine ister şîrât-ı müstakîm⁷

Kozanî'nin elif-nâme tarzındaki bu münâcâtından hemen sonra yer verilmiş kısa iki münâcâtın her biri, başlarına kırmızı mürekkeple “Ve lehû eydan” ibaresi yazılarak, incelediğimiz mecmualarda yer alan diğer eserlerle aynı tarzda başlıklandırılmıştır. Manzumelerin başlarındaki bu kayıtlardan, ilgili münâcâtların da Kozanlı İlmî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki kısa münâcâtın son beyitlerinde, yine İlmî mahlası sırasıyla şu şekilde yer alır:

'İlmîyi eyle muhâtab bu hitâb içre İlâh

Hâzihi cennâtü 'adnin fe'dhulühâ hâlidîm⁸

'İlmîyâ hafv-ı Hudâ'dan dâ'imâ nâlân olup

Turma ağla her dem aqsun gözleriñden cüy-ı Nîl⁹

Edebiyatımızda İlmî mahlaslı birden çok şair bulunmaktadır. Aynı mahlası kullanan şairlerin kimliğinin tespiti ise her zaman kolay olmamakta ve bu şairlerin şiirleri zaman zaman karıştırılmaktadır.¹⁰ Öte yandan yukarıda değindiğimiz *Peyember-nâme* ve elif-nâme manzumelerinin başlıklarında yer alan “el-Kozanî” ifadesinden, şairin Kozanlı olduğu ve bu bölgeye nispetle Kozanî şeklinde anıldığı anlaşılmaktadır.¹¹ Şairi araştırırken hem Kozanî nisbesine sahip hem de İlmî mahlasıyla anılan iki müellif

⁵ İlmî Kozanî, *Peyember-nâme*, Konya Yazma Eser Kütüphanesi, BY4154/2, 19^b; İlmî Kozanî, *Peyember-nâme*, Millet Kütüphanesi, AEmnz 820/2, 35^a.

⁶ Edebiyatımızda mahlas değiştiren/ birden fazla mahlas kullanan şairler bulunmaktadır. Bu hususun divan edebiyatındaki örnekleri için bk. Orhan Kurtoğlu, “Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler”, *Bilgi* 38 (Yaz 2006), 71-91.

⁷ İlmî, Konya Yazma Eser Kütüphanesi, 24^a; İlmî, Millet Kütüphanesi, 40^a.

⁸ İlmî, Konya Yazma Eser Kütüphanesi, 24^b; İlmî, Millet Kütüphanesi, 40^b.

⁹ İlmî, Konya Yazma Eser Kütüphanesi, 25^b; İlmî, Millet Kütüphanesi, 41^b.

¹⁰ Konu ile ilgili bk. Mustafa Erdoğan, “Divan Şiirinde Ortak Mahlas Sorunu ve Kabûlî Örneği”, *Erdem* 53 (2009), 55-82; M. Sabri Koz, “Aşık Edebiyatımızda Ortak Mahlaslar Sorunu”, *I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri* (Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yay., 1987), 169-179.

¹¹ Kozan, Adana vilayetine bağlı, Adana vilayetinin kuzey doğusunda yer alan bir sancak olup doğusundan Halep vilayetine bağlı Maraş sancağı, kuzeyinden Sivas, kuzey batısından ise Ankara ve Konya vilayetleri ile çevrilidir. Bk. Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm* (İstanbul: Mihrân Matbaası, 1314), “Kozan”, 5/3733.

tespit ettik. Bunlardan ilki, son devir şairlerinden, gazeteciliğiyle tanınan Kozanlı Fânî-zâde Alî İlmî Bey'dir (ö. 1964)¹². Şairliğe sonradan merak salan Ali İlmî Bey'in çeşitli mecmualarda neşredilmiş şiirleri tarandığında, makalemize konu edindiğimiz manzumelerin, ona ait olmadığını anladık. Yaptığımız katalog taramaları sonucunda ise, Kozanî Hacı Hasan İlmî Efendi şeklinde anılan bir başka müellife ait matbu bir mevlide rast geldik.¹³ Makalemizde ele aldığımız manzumelerin müellifinin de Kozanlı Hasan İlmî olduğunu düşünmekteyiz. Son dönem Osmanlı müelliflerini derleyen biyografik ve bibliyografik kaynaklara baktığımızda, Kozanlı Hasan İlmî'ye dair herhangi bir veriye ulaşamadıysak da, bahsi geçen mevlidin 1226/1811 yılında yazılmış olduğu¹⁴ bilgisinden yola çıkarak, müellifin 18. asrın son yarısında doğup, 19. asrın ilk yarısında vefat etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Eserin sonundaki bir notta, mevlid müellifi Hacı Hasan İlmî Efendi'nin Mevlânâ Hâlid'in halifelerinden olduğu ifade edilmektedir. Burada Nakşibendiyye tarikatının Hâlidiyye kolunun kurucusu Şehrizorlu Mevlânâ Ziyâeddîn Hâlid (ö. 1242/1827) kastedilmiş olabilir. Eser sonundaki notta Hâlid isminin önüne getirilen "Hazret-i Mevlânâ" ibaresi, kastedilen şahsın halk arasında çokça itibar edilen Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî olduğu kanaatimizi güçlendirmiştir. Nakşibendiyye'nin Hâlidiyye kolunun, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin yüzlerce halifesi aracılığıyla çok geniş bir alana yayıldığı, ancak tarikatın asıl etki alanlarından birinin Güneydoğu Anadolu bölgesi olduğu da bilinmektedir.¹⁵ Dolayısıyla İlmî Kozanî'nin de bu bölgede bulunan Kozan'da faaliyet gösteren, Mevlânâ Hâlid halifelerinden olduğunu düşünmekteyiz. Elbette ki bu düşüncemiz ortaya çıkabilecek muhtemel yeni veriler ile yanlışlanabilir veya doğrulanabilir. Şayet varsayımımız doğru ise incelediğimiz manzumelerde İlmî Kozanî olarak anılan şairin adı Hasan olmalıdır.¹⁶

Yukarıda ifade ettiğimiz Türkçe mevlidin yanı sıra, Hasan İlmî Kozanî'nin tespit edebildiğimiz bir diğer eseri ise Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndeki yazma eserler bölümünde bulunan *Sirâcu't-Tarîka ve Nûru'l-Hakîka* adlı eserdir. Eserin ilk varacağına kırmızı mürekkeple düşülmüş kayıtta, manzumenin müellifi, eş-Şeyh es-Seyyid Hasan el-İlmî el-Kozanî şeklinde anılmaktadır. Kaydedilen istinsah tarihi ise 1364/1906 yılıdır. Kozanlı Hasan İlmî Efendi'nin *Mevlid*'i Türkçe manzum bir eser iken, *Sirâcu't-Tarîka ve Nûru'l-Hakîka*'sı ise Arapça mensur bir eserdir. Manzum *Mevlid*'de Hz. Peygamber'in ezelden risalet nuru ile şereflenmesi, doğumu, süt anneye verilmesi, mucizeleri, nübüvvetin kendisine verilmesi vb. hususlardan kısaca bahsedilmektedir. Mensur *Sirâcu't-Tarîka* ise, Nakşibendiyye tarikatının silsilesi, tarikatın şurûtu ve âdâbı, rabita, vb. konulardan bahseden âdâbu'l-mürîd tarzında bir eserdir.

3. *Peyember-nâme*

Kozanlı İlmî'ye ait, incelediğimiz mecmualarda bulunan en uzun manzume, 63 beyitten müteşekkil, aruzun "mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün" vezni ile kaleme alınmış *Peyember-nâme*'dir. Manzumede genellikle vezne mutabık kalındığı görülse de, vezne ters düşülen mısralar da mevcuttur. Eserin dili sade, anlaşılır ve akıcıdır. *Peyember-nâme*, konusu itibarıyla orijinal bir eserdir. Kozanlı İlmî eserde, Maraş'tan Kudüs'e uzanan, sadece peygamberlerin ziyaretgâhlarını görebilme maksadıyla düzenlenmiş bir seyahatini betimlenmektedir. Bu yolcululuğun, aşağıda değineceğimiz sebeplerle, gerçek bir seyahat olmayıp hayal ürünü olduğu düşünülebilirse de şairin, seyahatinde andığı yerleşim yerleri ve işaret ettiği çeşitli mahaller ayrıca dikkat çekicidir. Başka örneklerine rastlayamadığımızdan, edebî bir tür olarak peygamber-nâmelerden bahsetmek iddialı olacaktır. Bu sebeple "peygamber-nâme"yi bir edebî tür saymak yerinde olmayacaksa da, baştan sonra bir yolculuğu tasvir eden İlmî'nin eserinin, bir yönüyle manzum bir seyahatname olduğu söylenebilir. Öte yandan, Mekke, Medîne, Kudüs, Şâm gibi İslâm dünyasında önemi hâiz birtakım merkezlerin ehemmiyetine dikkat çeken manzum ve mensur fazilet-

¹² Şair hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969), "İlmî", 1/717-718; Ali Birinci, "Fânîzâde Ali İlmî Bey", *İlmî Araştırmalar*, 5 (1997), 75-80.

¹³ Bk. Kozanlı Hacı Hasan İlmî, *Mevlidü'n-nebî* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4442), 1^b-8^a.

¹⁴ Bk. Hasan Aksoy, "Eski Türk Edebiyatında Mevlidler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9 (2007), 327.

¹⁵ Bk. Hamid Algar, "Hâlid el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/284.

¹⁶ Kozanlı Hasan İlmî, *Me'âlimü'l-Garâm* adlı divançenin sahibi Kandiyeli (Giritli) Hasan İlmî ile karıştırılmamalıdır. Giritli Hasan İlmî hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Avcı, "Giritli Hasan İlmî ve Me'âlimü'l-Garâm Adlı Divançesi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3 (2014), 191-209.

nâmeler kaleme alınmıştır.¹⁷ Kudüs, Şâm gibi bölgeleri medheden ve buralarda bulunan bazı mahallerin kutsiyetine dikkat çeken *Peyember-nâme* de, bir yönüyle de bu türdeki eserlere benzetilebilir.

Ele aldığımız mecmuaların ikisinde de Gubarî'nin *Menâsik-i Hacc*'ından sonra İlmî'nin *Peyember-nâme*'sinin getirilmesi, kanaatimizce bir amaca hizmet etmektedir. Zira Gubarî'nin eserinde, haccın rükünlerinden ve farızalarından bahsedilirken, konu ile ilintili olarak çeşitli mahaller ve şahıslar da anılmaktadır. Birçok peygamberi, onların yaşadığı yerleri ve kutsal kabul edilen çeşitli mahalleri zikreden *Peyember-nâme*'nin de Gubarî'nin eserinden hemen sonra mecmualara kaydedilmesi, bizce bir rastlantı değildir. Zira Millet Kütüphanesi'nde bulunan mecmuada, İlmî'nin manzumelerini takiben, Mekke ve Medîne'ye müteallık dualara ayrıca yer verilmiş olması ve her iki mecmuanın da *Nefhatü'l-Mekkiyye* adlı eser ile bitirilmiş olması, mecmualardaki eserlerin rastgele seçilmediği ve belirli bir konu bütünlüğünün gözetildiğini göstermektedir. Bu durum esasen, mecmuaların tertibi ile ilgili bir hususa işaret eder. Zira, muhtevada birlik gözetilmeksizin tertip edilmiş karışık mecmualar mevcutken, benzer veya aynı konudaki eserlerin derlenmesiye oluşturulmuş mecmualar da bulunmaktadır.¹⁸ İlmî'nin manzumelerinin yer aldığı her iki mecmua da konu bütünlüğünün gözetildiği mecmualara örnek teşkil eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça nebî veya resul şeklinde anılan 24 peygamber bulunmaktadır.¹⁹ Kozanlı İlmî'nin *Peyember-nâme*'sinde ise 18 isimden bahsedilir. Bu isimler, sırasıyla şunlardır: Ebû Yahyâ (Zekeriyâ), Yûşa', Yahyâ, Zülkifl, Süleymân, Dâvûd, Üzeyir, İbrâhîm, İshâk, Ya'kûb, Yûsuf, Nûh, Lût, 'Îs ('Ays), Yûnûs, Mûsâ, Sâlih, Ahmed (Muhammed). Bu isimler arasında anılan 'Îs ('Ays), Hz. Ya'kûb'un ikiz kardeşidir.²⁰ İlmî'nin, diğer peygamberler gibi 'Îs'i de ziyaret edip kendisinden şefaahat istediğini belirtmesi, onu da bir peygamber veya din büyüğü olarak kabul ettiğini göstermektedir. Kur'ân'da peygamberliğine açıkça işaret edilen 24 peygamberden olan Âdem, İsmâîl, Hûd, Şuayb, Hârûn, İlyâs, Elyesa', Eyyûb ve 'Îsâ peygamberler ise *Peyember-nâme*'de hiç geçmez. Öte yandan, eserde anılan isimlerden Zülkifl ve Üzeyir, Kur'ân'da ismen zikredilmekle beraber, nebî veya resul şeklinde açıkça ifade edilmezler. Kur'ân'da diğer bazı peygamberlerle birlikte anılan Hz. Zülkifl'in²¹ ve çoğunlukla Yahudi geleneğindeki Ezrâ ile özdeşleştirilen Hz. Üzeyir'in²² peygamber mi, yoksa velî mi olduğu hususu ise tartışmalıdır. İsmen zikredilmese de, Hz. Yûşa'a da, Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde işaret edildiği düşünülmektedir.²³ *Peyember-nâme*'de, peygamber isimleri dışında, Hanefî mezhebinin kurucusu Num'ân (bin Sâbit) (ö. 150/767) ve Hz. Yûnus'un babası da anılmaktadır.

Kozanlı İlmî, *Peyember-nâme*'de, öncelikle nefesine yenik düşen isyankâr bir kul olduğunu belirterek Resûl-i kibriyâ şeklinde andığı Hz. Peygamber'den şefaahat ister. Sonrasında tüm enbiyâyı selamlar ve peygamberlerin hepsinin hesap günü imdadına yetişeceklerini umduğunu ifade eder. İlmî, şefaahatine nâil olmayı dilediği peygamberlerden bazısının dergâhını ziyaret ederek eşliğine yüz sürme şerefine eriştiğini söyleyerek konuya giriş yapar. Metnin devamında İlmî, Maraş'tan Kudüs'e uzanan yolculuğundan bahsetmeye başlar. O, manzumesinde, esasen bir yol haritasını izlemekte ve seyahat güzergâhında ziyaret ettiği yerleri ve buralarda dergâhı/ mescidi/ makamı/ merkadi bulunduğunu söylediği bazı peygamberleri anmakta ve medhettmektedir.

¹⁷ Bu konudaki manzum eserlere bir örnek için bk. Kübra Yılmaz, "Türk Edebiyatında Faziletname ve Mekke, Medine, Kudüs, Şâm Üzerine Yazılmış Manzum Bir Faziletname", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/2 (2017), 366-381. Mensur bir fazilet-nâme örneği içinse bk. Derya Yıldırım, *Fezâyilü'l-Mekke ve'l-Medine ve'l-Kudüs* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

¹⁸ Bk. Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Vakfı Yay., 1998), 166-167; Günay Kut, "Mecmûa", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul, Dergâh Yay., 1986), 6/170; Atabey Kılıç, "Memcûa Tasnifine Dâir", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkamarı* (İstanbul: Turkuaz Yay., 2012), 78-79.

¹⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/257.

²⁰ Ahmed Rifat Efendi, *Lugat-i Târîhiyye ve Coğrâfiyye* (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1300), "Ays", 5/97.

²¹ Bk. el-Enbiyâ 21/85 ve Sâd 38/48.

²² Bk. Baki Adam, "Üzeyir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/401.

²³ el-Mâide 5/12, 22-24 ve el-Kehf 18/60, 62-63. Açıklama için bk. Ömer Faruk Harman, "Yûşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/44.

Maraş'tan yola çıkan İlmî'nin ilk durağı Halep'tir. Belde-i şehbâ (kül renkli belde) şeklinde andığı Halep'in çok güzel bir yer olduğundan bahseden İlmî, burada Ebû Yahyâ'nın (Hz. Zekeriyâ) medfun olup, nûruyla beldeyi aydınlattığını ve Halep sakinlerinin onunla iftihar ettiğini ifade eder.

İlmî, Halep'ten sonra Suriye'deki Mu'arra bölgesinde konakladığını ve orada Hz. Yûşa'nın dergâhını ziyaret ettiğini söyler. Mu'arra, Hz. Yûşa'nın soyundan gelen güzel ahlâklı insanların mesken tuttuğu nadide bir karye olarak manzumede tavsif edilir.

İlmî, Muarra'dan, cihanın cenneti yakıştırmasını yaparak övdüğü Şâm'a gelir. Şâm'daki Ümeyye Camii de, tarifi mümkün olmayacak kadar güzeldir. Şâm beldesi, Hz. Yahyâ'nın nûruyla aydınlanmıştır. Zira İlmî, Hz. Yahyâ'nın Şâm'da medfun olduğunu söyler.

İlmî, daha sonra Kırklar Dağı adı verilen bir mahalle gider. Burayı ise bazı kimselerce kabrinin Tarsûs'ta olduğu söylenen Hz. Zülkifl mesken edinmiştir ve kendisinin burada ihya ettiği bir mescidi bulunmaktadır.

İlmî'nin bugünkü Suriye üzerinden Kudüs'e vardığı anlaşılmaktadır. O, Kudüs'ün coğrafî şartlarına kısaca değindikten sonra Mescid-i Aksâ'yı över ve İsrâ Suresi'nin ilk ayetinden ictibasta bulunarak Hz. Peygamber'in Mirâc gecesinde buraya ulaştığını ima eder. Şair, ayrıca Hz. Süleyman'ın ravzasının Kudüs haremindedir bulunduğunu ve Hz. Dâvûd'un Kudüs şehrini makam edinen peygamberlerden olduğunu ifade eder. İlmî, Hz. Üzeyir'in ise, Kudüs'teki Zeytâ (Zeytin) Dağı'nı mesken tuttuğunu ve bu dağın eteklerindeki bir köyü ihya ettiğini söyler.

İlmî, Zeytâ Dağı'ndan sonra Cebrûn²⁴ şehrine varır. Cebrûn'u imar eden peygamberin ise Halîlullâh (Hz. İbrâhîm) olduğunu ifade eder. Ebu'd-dayfân (misafirlerin babası) şeklinde andığı Hz. İbrâhîm'in dergâhına konuk olduğunu ve onun kendisine hesap günü şefaathçi olmasını dilediğini ifade eden İlmî, Hz. İbrâhîm'le birlikte İshâk, Ya'kûb ve Yûsuf peygamberlerin Cebrûn'da bir cami tenvîr ettiğini söyler. Hz. İbrâhîm'in merkadi, mezkûr mescidin kapısından girince sağda; Hz. İshâk'ın merkadi, mihrabın ilerisinde, Hz. İbrâhîm'inkinin hizasındadır. Hz. Ya'kûb'un merkadi, mescidin kapısından çıkarken önünüze düşmektedir. Hz. Yûsuf'un merkadi ise, bahsi geçen mescidin sağında ayrı bir mescidde bulunmaktadır. İlmî, Hz. Yûsuf dışında, merkadleri aynı mescidde bulunan İbrâhîm, İshak ve Ya'kûb peygamberlerin, zevceleri ile yan yana medfun olduklarını söyler. İlmî, daha sonra Hz. Nûh'un kabrinin bulunduğunu söylediği bir köye giderek Hz. Nûh'tan şefaath ister. Oradan Cebrûn'a dönen İlmî, bir yerleşim yeri yakındalarındaki dağın başında yer alan Hz. Lût'un makamını ziyaret eder. Oradan da İs'in derâhına vararak şefaath talep eder. Bir diğer dağın tepesinde tek başına medfun olan Hz. Yûnus'u ve bir karyede medfun olan Hz. Yûnus'un babasını da ziyaret ettiğini ifade eden İlmî, tüm bu isimlerin makamlarının Cebrûn'un doğusunda yer aldığını belirtir. Kozanlı İlmî, Kudüs bölgesinde ayrıca Erîhâ şehrindedir Hz. Mûsâ'nın ve 'Akka şehri yakınlarında Hz. Sâlih'in makamlarını ziyaret ettiğini belirtir.

İlmî, yukarıda adı geçen peygamberlerin makamlarını ziyaret ederek dua eder. Tüm bu peygamberlerin hürmetine ise, enbiyânın en şerefli saydığı Hz. Muhammed'in kabrini bir gün ziyaret edebilmeyi umar. Şair, bu arzusunu şöyle dile getirir:

Hudâyâ rûzî kıl baña bularîñ hürmeti-çün sen

Anı ki o bûs-i hâk-i merkad-i Aḥmed der-în dünyâ²⁵

Kozanlı İlmî, sâir enbiyâyla birlikte Hz. Muhammed'e ve onun ashâbı ile ailesine salât ü selâm ettikten sonra manzumeyi nihayete erdirir.

İlmî'nin *Peyember-nâme* metni boyunca anlattığı Maraş'tan Kudüs'e uzanan yolculuğu, manzumede çeşitli mahallere dair her ne kadar bazı ayrıntılar verilmiş olsa dahi kanaatimizce hayal ürünü bir seyahat olabilir. İlmî, bir yolculuk kurgusu içinde pek çok peygamberi anma olanağı bulabileceğini düşünmüş ve böyle bir manzume kaleme almış gibidir. Zira şairin bazı ifadelerinden, bahsettiği mahalli bizzat

²⁴ Cebrûn ya da Cebrîn, Filistin, Şam, Halep cihetlerindeki birkaç yerleşim yerinin ortak adıdır. Bk. Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm* (İstanbul: Mihrân Matbaası, 1308), "Cebrîn", 3/1766.

²⁵ İlmî, (Konya Yazma Eser Kütüphanesi), 19^b; İlmî, (Millet Kütüphanesi), 35^a.

görmediği düşüncesine kapılmış bulunmaktayız. Örneğin, *Peyember-nâme*'de Mescid-i Aksâ'dan şu şekilde söz edilir:

Derûnında anıñ seng-i mu'allak çünki meşhûrdur

Birûnında muqâbildür aña hem Mescid-i Akşâ²⁶

İlmî, pek çok kişi gibi Mescid-i Aksâ ile Kubbetü's-Sahre'yi karıştırmış görünmektedir. Zira beyitte de ifade edildiği gibi Kudüs haremindeki kutsal kaya üzerine bina edilen yapı, Mescid-i Aksâ değil, Kubbetü's-Sahre'dir.²⁷ Bu sebeple, Kozanlı İlmî'nin *Peyember-nâme*'deki yolculuğunun, gerçek bir seyahat olmayıp, şairin kutsal kabul ettiği bazı mahalleri ve bu mahallerle ilişkilendirdiği peygamberleri anmasına hizmet eden bir kurgudan ibaret olduğu düşüncesi akla gelmektedir. Öte yandan, İlmî'nin Kudüs yolculuğunun hakikî bir seyahat olabileceği ihtimali de elbette büsbütün göz ardı edilemez.

İlmî, ismini andığı peygamberlerin bir kısmının dergâhını veya mescidini ziyaret ettiğini söylerken, çoğunun ise konakladığı mahallerde medfun olduğunu ifade eder. Bu ifadeler, elbette bahsi geçen peygamberlerin kabirlerinin hakikatte İlmî'nin işaret ettiği yerlerde bulunduğunu göstermez. İlmî, çoğu zaman gerçek kabirlerden değil, peygamberlere nispet edilen "makamlardan" bahsediyor olmalıdır. Zira Anadolu'nun pek çok yerinde de rastlayacağımız gibi hürmet gösterilen şahıslara ve bilhassa din büyüklerine özel yapılmış çeşitli makam ve türbeler bulunmaktadır. Öyle ki, bir şahsa ait birden fazla makama farklı bölgelerde rastlanabilmektedir. Makam ve türbe inşa etme geleneğine, Arapların yoğun olarak yaşadığı coğrafyalardan ziyade Türk kültürünün benimsendiği bölgelerde çokça rastlanması da, İlmî'nin bahsettiği makamların ve dolayısıyla Kudüs seyahatinin kurgusal olabileceği düşüncemizi desteklemektedir.

4. Münâcâtlar

Bilindiği üzere münâcât, edebiyatımızda hemen hemen bütün nazım şekilleriyle kaleme alınabilen, Allah'a yakarış konulu şiir türüdür.²⁸ Elimizdeki her iki mecmuada da *Peyember-nâme*'yi takiben Kozanlı İlmî'ye ait münâcâtlara yer verilmiştir. Bu münâcâtların ilki, Münâcât li'l-İlmî el-Ûozanî başlığı ile kaydedilmiş bir elif-nâmedir. Türk edebiyatında elif-nâme yazmış yüzü aşkın şair tespit edilmiştir.²⁹ Kozanlı İlmî'nin de elif-nâme yazmış şairlerden biri olduğu çalışmamızla ortaya konmuştur.

"Elif-nâme kelime manası itibariyle; Arap alfabesinin ilk harfi olan elif ile yazılı, yazılmış, küçük kitap, risâle, varak anlamlarına gelen nâme sözünün birleşmesinden meydana gelmiş birleşik isim olup; divan, âşık ve dinî-tasavvufî Türk edebiyatlarında kullanılan bir türdür. İstilahî manası itibariyle de; Osmanlı Türkçesindeki otuz üç harfin değişik konularda, değişik şekillerle, genellikle mısra başlarındaki harflerin alt alta alfabetik sıra ile beyitler hâlinde yazılarak devam etmesi neticesinde oluşan manzum eserlerdir."³⁰

Abdurrahman Güzel'in yukarıda alıntıladığımız tanımından da anlaşılacağı üzere elif-nâme, bazı araştırmacılarca edebî bir tür olarak nitelendirilmektedir.³¹ Elif-nâmenin, şekli esas alması dolayısıyla, bir nazım şekli olduğunu düşünen kimseler de vardır.³² Öte yandan elif-nâmeyi, edebî bir tür veya şekil kabul etmeyip, sadece edebî bir tarz³³ veya harflerin sıralanışına dayalı bir söz sanatı³⁴ sayanlar da mevcuttur. Cem Dilçin, elif-nâmeyi, divan edebiyatında muvahhaş (istihrac) olarak da anılan akrostişle bir tutmuştur.³⁵ Ne var ki, elif-nâmede, akrostişte olduğu gibi metne bir kelime veya isim gizlenmemekte,

²⁶ İlmî, (Konya Yazma Eser Kütüphanesi), 17b; İlmî, (Millet Kütüphanesi), 33a.

²⁷ Bk. Nebi Bozkurt, "Kubbetü's-Sahre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/304.

²⁸ Bk. Abdulhakim Koçin, *Divân Şiirinde Münâcât* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 2.

²⁹ Kaçar, 309.

³⁰ Abdurrahman Güzel - Ali Torun, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı* (Ankara: Akçağ Yay., 2009), 335.

³¹ Güzel - Torun, 335.

³² Doğan Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Akçağ Yay., 2014), 325; Hüseyin Özcan, "Hataî'nin Elifnâme Şeklinde Yazdığı Dövazdeh", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 76 (2015), 202.

³³ Bk. Nilay Kınay, "Bir Edebî Tarz Örneği Olarak Sâdık Kemâlî'nin Elif-nâmeleri", *Turkish Studies* 8/13 (2013), 1212.

³⁴ Bk. Nihat Öztoprak, "Elifnamelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri", *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildiriler 2 (K-Z)* (Erzurum: 2009), 828; Lokman Taşkesenlioğlu, "Divan Edebiyatında Elifnâmeler ve Bilinmeyen İki Elifnâme Örneği: Memi Can Saruhânî ve Ömer Karîbî Elifnâmeleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 58 (2017), 200.

³⁵ Bk. Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1983), 493.

harfler belirli bir sıra ile yazılmaktadır.³⁶ Dursun Ali Tökel ise, elif-nâmenin, alfabedeki tüm harflerin kullanılması suretiyle yazılan “pangram” başlığı altında incelenmesi gerektiğini söyler.³⁷

Hemen hemen her konuda yazılabilen elif-nâmelerin divan, halk ve tasavvuf edebiyatlarında, Fuzulî (ö. 963/1556), Muhibbî (ö. 1520/1566), Mihrî Hatun (ö. 917/1512), İsmail Hikmetî (1187/1773-74), Esrar Dede (ö. 1211/1797), Hatâî (ö. 930/1524) gibi isimler tarafından kaleme alınmış pek çok örneğine rastlanır.³⁸ Klasik edebiyatımızda, elif-nâme sahibi ilk şairin Âşık Paşa (ö. 733/1332) olduğu kabul edilir.³⁹ Bursalı Feyzî (ö. 1185/1771) ise edebiyatımızda en fazla elif-nâme yazan şairdir.⁴⁰ Manzum elif-nâmelerin yanı sıra mensur elif-nâmelere de rastlanır.⁴¹ Ayrıca lisan-ı pepegî (kekeme dili) ile kaleme alınmış elif-nâmeler de mevcuttur.⁴²

Elif-nâmeler için şekil, muhteva ve tertip hususiyetleri bakımından çeşitli tasnifler yapılmıştır. Burhan Kaçar, elif-nâmeleri, şu beş başlık altında sıralar: “Mısra başında ve beyit hâlinde olanlar, mısra başında ve dörtlük hâlinde olanlar, mısra sonunda ve beyit hâlinde olanlar, mısra ortasında ve başında olanlar, destan hâlinde olanlar.”⁴³ Bir diğer beşli tasnif ise Doğan Kaya’ya ait olup şu şekildedir: “Elif ve diğer harflerin beyit başlarına getirildiği elif-nâmeler, elif ve diğer harflerin dörtlük başlarına getirildiği elif-nâmeler, elif ve diğer harflerin dörtlüklerde sırayla her bir dizinin başına getirildiği elif-nâmeler, elif ve diğer harflerin beyit sonlarına getirildiği elif-nâmeler.”⁴⁴ Konuyla ilgili bir başka tasnif ise elif-nâmeleri yine beş madde altında toplayan Nihat Öztoprak’a aittir. Bu tasnife göre; “düz elif-nâmeler, mısra başlarında yer alan kelimelerin ilk harflerinin elif harfinden başlayarak yâ harfine kadar alfabetik olarak sıralanması ile yazılmış elif-nâmelerdir. Düz elif-nâmelerde, mısra başlarındaki kelimelerin ilgili harfle başlatılmasının yanı sıra, çoğu zaman o harfin mısra başına olduğu gibi yazıldığı da görülür. Ters elif-nâmeler, düz elif-nâmelerin aksine, mısra veya beyit başlarındaki kelimelerin yâ harfinden elif harfine doğru sıralanması suretiyle tertip edilen elif-nâmelerdir. Mısra yahut beyit başlangıçlarının elif-yâ-belâmelif... şeklinde baştan sonra ve sondan başa doğru sıralanmasıyla kaleme alınan elif-nâmeler ise, düz ters elif-nâmeler olarak adlandırılır. Öte yandan kafiyeleri alfabetik sıralanan elif-nâmeler, kafiyelerin alfabetik dizildiği, daha ziyade mesnevî nazım şekli ile kaleme alınmış elif-nâmeleri ifade eder. Öztoprak’ın tasnifindeki son madde ise, eğitcilik amacı güden ve daha çok halk oyunu şeklinde yazılan, eğitici ve eğlence amaçlı elif-nâmelerdir. Mısra başlarındaki kelimelerin ilk harflerinin elif’ten yâ’ya doğru sıralandığı bu elif-nâmelerde, ilk kelime şiir, ikinci kelime sanatçı, üçüncü kelime ise sanatçının ortaya koyduğu eseri ifade eder.”⁴⁵ Mehmet Arslan, bu beş maddelik tasnife ebced harfleri kullanılarak yazılan elif-nâmeleri de ekler.⁴⁶ Elif-nâme tasniflerini inceleyen Hasan Kaplan, şumullü bir tasnif ortaya koymak gayesiyle hareket ederek elif-nâmelerin; düz, ters, düz-ters, ebced-nâme ve iç içe elif-nâmeler olmak üzere beş temel başlıkta ele alınabileceğini ve bu başlıkların tertip şekillerine göre on dört

³⁶ Bk. Mehmet Arslan, “Mihrî Hâtun Divanında Sanatlı Manzumeler”, *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı II* (Amasya: Amasya Üniversitesi Yay., 2017), 30.

³⁷ Bk. Dursun Ali Tökel, *Deneyisel Edebiyat Yönüyle Divan Şiiri* (Ankara: Hece Yay., 2010), 54.

³⁸ Bk. Ayten Yıldırım, “XIX. Asrın Bilinmeyen Şairi Vasfı ve İki Elif-nâmesi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 28 (İstanbul: 2022), 695.

³⁹ Aşık Paşa’nın elif-nâmesi ile ilgili bir çalışma için bk. Mustafa Demirel, “Aşık Paşanın Elif-nâmesi ve Dil Özellikleri”, *Bilig* 3 (1996), 202-246.

⁴⁰ Bursalı Feyzî ve elif-nâmeleri ile ilgili bir çalışma için bk. Nihat Öztoprak, “Bursalı Feyzî Efendi’nin Elifnameleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 35 (2006), 135-167.

⁴¹ Kaygusuz Abdal’ın mensur bir elif-nâmesi vardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ferudun Hakan Özkan, “Kaygusuz Abdal’ın Elifnâmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 64 (2012), 185-198; Meriç Harmancı, “Alfabe Öğretiminde Değerler Eğitimi: Kaygusuz Abdal’ın Elifnâme Örneği”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21 (2018), 279-298.

⁴² Benderli Cesarî ve Bektaşî şair Nehri’nin lisan-ı pepegî ile yazılmış elif-nâmeleri dikkat çekicidir. Bk. H. Dilek Batislam, “Lisân-ı Pepegî (Kekeme Dili) İle Yazılmış Bir Elifnâme Örneği”, *Littera Turca* 7/4 (2021), 967, 969; Ramazan Çelik, “Türk Edebiyatında Elif-nâmeler ve Seyyid Nevruz’un Elif-nâmesi”, *Littera Turca* 8/3 (2022), 1873.

⁴³ Burhan Kaçar, “Türk Edebiyatında Elif-nâmeler”, *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri I* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1997), 310-311.

⁴⁴ Bk. Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, 325.

⁴⁵ Bk., Öztoprak, “Elifnamelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri”, 818-823.

⁴⁶ Bk. Arslan, “Mihrî Hâtun Divanında Sanatlı Manzumeler”, 30.

maddede değerlendirilebileceğini ifade eder.⁴⁷ Mehmet Yardımcı ise muhtevayı esas alarak elif-nâmeleri; lâ-dinî elif-nâmeler, dinî elif-nâmeler ve tasavvufî elif-nâmeler şeklinde üçlü bir tasnife tabi tutar.⁴⁸

Yukarıdaki tasnifler göz önüne alındığında Kozanlı İlmî'nin münâcât türündeki elif-nâmesi, beyitler hâlinde kaleme alınmış, harflerin bizzat yazılarak mısra başlarına getirildiği, alfabetik sıranın gözetildiği düz elif-nâmelerden olup konusu itibariyle de dinî elif-nâmelerden sayılabilir. Her bir dize bir harfle başlatılmış ve pek çok elif-nâmede olduğu gibi lâmelifin de tek bir harf kabul edilmesiyle birlikte toplam 15 beyitte tüm Arap harfleri zikredilmiştir. Aruz vezniyle kalem alınmış elif-nâmelerin ekserisinde görüldüğü gibi⁴⁹ Kozanlı İlmî'nin elif-nâmesi de, aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbı ile kaleme alınmıştır. Kozanlı İlmî, münâcât türündeki elif-nâmesinde, Allah'ı bazı esmâsıyla zikrederek yüceltir. Hamd, senâ ve şükür ifade eden ibarelerden sonra klâsik bir münâcâta rastlayacağımız gibi bir kul olarak kendi noksanlıklarından ve kusurlarından bahsederek Allah'tan yardım ve kurtuluş talep eder. Dünyada ferahlık ve ahirette yükek bir makam dileyen İlmî'nin bir diğer arzusu da Hz. Peygamber'e yakınlıktır. O, cennette Hz. Peygamber'in refiki ve nedîmi olmak ister. Ahiret korkusundan emin olmayı dileyen İlmî, son olarak Allah'tan sırât-ı müstakîm talep ederek elif-nâmesini sonlandırır.

İncelediğimiz iki mecmuada, 15 beyitlik elif-nâmeden sonra İlmî'nin 11'er beyitlik iki kısa münâcâtı daha yer alır. "Münâcât li'l-İlmî el-Ķozanî" başlıklı elif-nâmeyi takip eden bu münâcâtların, her birinin başına "Ve lehū eyđan" ibaresi kaydedilerek Kozanlı İlmî'ye ait olduklarına işaret edilmiştir. Bu iki münâcât da, elif-nâme ile aynı vezindedir. 11 beyitlik ilk münâcâta İlmî, Allah'ın aciz kullarının ahvâlinde haberdar olduğunu ve onun dergâhına yardım dilenmeye geldiğini ifade ederek başlar. Günah ve cürm denizine dalmış bulunan İlmî'yi, cömertlik ve lütuf nehirlerinin tek bir damlası binlerce günahkârı gark edecek olan Allah Teala ancak kurtarabilecektir. O, Hz. Peygamber'in hürmetine, ziyana uğrayanlardan olmamayı dileyerek affedenlerin en hayırlısı olan Allah'a yalvarır. Peygamber'e cennette komşu olmak isteyen İlmî, elif-nâmesinde olduğu gibi yine Allah'ın kendisini doğru yola iletmesini ve ahiret yurdunda mübarek bir menzile ulaştırmasını temenni eder. 11 beyitlik ikinci münâcâta ise; ilk beyitte Allah'ın bazı isimleri sıralandıktan sonra İlmî, yine nefesine zemmeder. Kendisi, o denli günahkâr bir kuldur ki, günahları ahiret günü insanlara taksim edilse, onların hepsi cemiyet-i kübrâda rezil duruma düşecektir. İlmî'nin haddi aşan isyanı, Allah'ın rahmet denizinin yanında yine de önemsiz kalır. Yüce yaratıcının rahmeti, İlmî'nin tek devası olacaktır. Nitekim Hz. Peygamber de, tövbe eden kimsenin hiç günah işlememiş gibi olacağını müjdelemiştir. İlmî, Hz. Peygamber'in hürmetine, şeytanın ve nefsinin kötülüklerinden uzak olmayı Rabbinden diler. O, Allah'tan daima korkarak göz yaşı döktüğünü ifade ederek manzumeyi sonlandırır.

5. Peygamber-nâme ve Münâcâtların Transkripsiyonlu Metni

Kozanlı İlmî'nin ele aldığımız manzumelerinin transkripsiyonlu metinlerine bu başlık altında yer verilecektir. Makalemizde incelediğimiz mecmualardan Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler nüshası K, Millet Kütüphanesi nüshası ise M şeklinde kısaltılacaktır. K nüshası BY4154/2'de kayıtlı olup ilgili mecmuanın 15^a-24^b aralığında bulunmaktadır. M nüshası ise AEmnz 820'de kayıtlı olup ilgili mecmuanın 31^b-41^b aralığında yer almaktadır. Her iki nüsha da harekeli nesih yazıyla kaleme alınmış ve nüshadaki başlıklarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır. İki nüsha arasındaki lafiz farklılıklarına dipnotlarda işaret edilecektir.

Manzumelerin metni transkripte edilirken, kelimelerin nüshalardaki yazımına sadık kalınmaya çalışılmıştır. Sadece sehven yapılan harf tekrarları, atıf vâvlarının unutulması gibi kısıtlı hususlarda tasarrufta bulunulmuş ve ancak bu koşullarda metin tamiri yoluna gidilmiştir. Yazımı unutulmuş veya hareke ile ifade edilen atıf vâvları, köşeli parantez arasında ([u]/[ü]) gösterilmiştir. Kelimelerin ve kelimelere bitişen eklerin okunuşunda metindeki harekeleme sistemine uyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca birden fazla okunuşu mümkün olan kelimelerde tek bir okunuş tercih edilmiş ve bu okunuş metnin

⁴⁷ Hasan Kaplan, "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği ve İsmail Hikmetî'nin Elifameleri", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 6/2 (2022), 442-447.

⁴⁸ Bk. Mehmet Yardımcı, *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri* (Ankara: Ürün Yay., 1999), 355.

⁴⁹ Bk. Öztoprak, *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildiriler 2 (K-Z)*, 817.

bütününde korunmuştur. Şahıs ve yer bildiren özel adlara getirilen ekler kesme işareti ile ayrılmıştır. Kelimelerin yazımında Türkiye Diyanet Vakfı Diyanet İslâm Ansiklopedisi imlâsı gözetilmeye çalışılmıştır (Rasûl yerine Resûl yazımı gibi). Arapça edatlar, Farsça kelimelere bitişen ekler ve Farsça birleşik kelimeler arasına tire (-) konmuştur. Metinde bād-pây, hâk-pây, taht-gâh gibi kelimelere vezin gereği hareke ile ses verildiğinden bu kelimelerin, bād-i pây, hâk-i pây, taht-i gâh şeklinde bir terkip hâlinde yazımı uygun görülmüştür.

(K15^a-M31^b)

Peyember-nâme-i 'İlmî Kozanî

Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün

Dilâ ahd-i elest üzre bizi Hâk eyledi icrâ
Velîkin nefsi seg-sîret işitmez pendimi aşlâ

Olup İblîs-i pür-telbîs ile yek-dest [ü] hem yek-dil
Hemîşe ittifâk-ile iderler ḳalbimi yağmâ

Ġurûr diyü hîle-sâzdan ḥullet degil me' mûl
Buyurdı ittiḥâz-ı düşmen anı der bunu Mevlâ

Şitâb-ı nefsi bed-kârım heme cürmiyle 'isyâna
Didi Ḳur'an-ı zî-şânda Ḥudâ aña ki bed-fermâ⁵⁰

Esîr-i ḳayd u⁵¹ bend itdi iki düşmen beni şimdi
Teraḳḳub-gerde-i taḥlîş-i İzid olmuşam hercâ

Ki Hâk *lâ-taḳnetû min raḥmeti* buyurdı insâna
Yed-i ümmîdi ben andan ölünce kesmezem ḳaṭ'â (M32^a)

Şefâ' atcû⁵² faḳîrem hem Resûl-i kibriyâdan kim
Dürüd-ı bî-şümâr aña açıldıkça gül-i ra'nâ

Cemî'-i enbiyâya hem şalâṭ-ile selâm olsun (K15^b)
Olalar⁵³ dâd-res rûz-i cezâda cümlesi mârâ

Ḥuşûşâ rûy-mâlîde ḳırup dergâhına ba' zîñ
Turâb-ı âsitânın eyledik biz ḳuḥl-i isticlâ

Çıḳup biz Mar'aş-ı dil-keşden oldı çün Ḥaleb⁵⁴ menzil
Anı medḥ idemez kimse 'acâ'ib belde-i zîbâ

Derûnında anıñ⁵⁵ zîrâ Ebû Yaḥyâ yatur ḥaḳḳâ
Fürûğ-ı pertev-efzâsıyla⁵⁶ ṭolmuş belde-i şehbâ

Tefâḥur eyler anıñla Ḥaleb ehli ḳamu arza

⁵⁰ Fermâ: fermân M.

⁵¹ u: -M.

⁵² Şefâ' atcû: Şefâ' atcû M.

⁵³ olalar: ola M.

⁵⁴ Ḥaleb: Ḥaleb'e K.

⁵⁵ anıñ: -M.

⁵⁶ Fürûğ-ı pertev-efzâsıyla: Fürû'ı pertev-eczâsıyla M.

Sezâdur fahr ider elbet yatur anda Ebû Yaḥyâ
 Girüp hem-râh-ile râha Mu'arra'ya nüzül itdik
 Didiler kim Benî Yûşa' münevver eyledi incâ
 Ḥuşû' yâ ḥudû'-ile varup dergâhına anîñ
 Tazarru' hem tezellül birle istiṣfâ' idüp ferdâ
 O ḳarye ehli cümle ḥüsn-i aḥlâḳ-ile mevşûfdur (M32^b)
 Ḳamusın bu nebî tehzîb-i aḥlâḳ itdi mi âyâ
 Hemân râhî olup andan irişdik biz güzel Şâm'a
 Ne güne medḥ idem anı didiler cennet-i dünyâ (K16^a)
 Cihânîñ cenneti oldığına işbu 'alâmetdür
 Resâ sükkânına dirsîñ anîñ ḡilmân-ile ḥürâ
 Velîkin mescid-i Ümeyye'niñ vaşfı degil mümkün
 Derûnın nurıyla cümle leb-â-leb eylemiş Yaḥyâ
 Efendim Ḥazret-i Yaḥyâ yatur ol yirde şâhâne
 Kapudan girmeḡe ey yâr idersin andan istiḥyâ
 'Înân-ı esbi taḥvîl eyleyüp Ḳırklar Ṭaḡı'na
 Tâ ki zîrâ Zülkifl peygamber itmiş ol yiri me'vâ
 İder Ṭarsûs'a nisbet ba'zılar hem merḳad-i pâkin
 Münevver eylemiş bir mescidi şân cennet-i 'ulyâ
 Çalındı kûs-ı rihlet yek-şeb anda ey lebi gül-nâr
 Şadâ-yı *izhebû* birle ser-â-ser ṭoldı ol şahrâ
 Teveccüh eyleyüp Ḳuds'e irişdik luṭf-ı Ḥaḳḳ-ile
 Ser-i kûha binâ olmuş zemîni cümleden erḳâ (M33^a)
 Ziyâsı şahratullâhîñ münevver itmiş ol şehri
 Olur zâhir nümâyân ol aña ki olmaya nâ-binâ
 Derûnında anîñ seng-i mu'allaḳ çünki meşhûrdur (K16^b)
 Birûnında⁵⁷ muḳâbildür aña hem Mescid-i Aḳşâ
 'Acâ'ib mescid-i zîbâdur anı zıkr ider Allâh
 Ki *sübhâne'llezî esrâ* buyurdu leyle-i İsrâ
 Didi ba'zı Süleymân'ın Ḥarem'de ravza-i pâki
 Velî Dâvûd Nebî birûn-ı şehri eylemişdür câ
 İdüp 'azm-i ziyâret çün irişecek maḳâmına
 'Aceb dehşet zuhûr itdi baḳamaz dîde-i binâ
 'Üzeyr'in mevzî'-ı pâkin didiler ṭür-ı Zeytâ'da
 O kûhuñ esfelinde rüstâyı eylemiş iḥyâ
 Sürüp rûy-ı siyâhımız turâb-ı âsitânına
 Tevaḳḳuf itmeyüp andan tîz itdik menzile ruc'â

⁵⁷ Metinlerde kelime "burunında" şeklinde harekelenmiştir.

Küşâd-ı bâl ü per idüp irişdik şeh-r-i Cebrûn'a
Halîl dimiş anıñ nâm-ı şerîfin bil 'Arab ' Arbâ

Ki zîrâ kim (M33^b) Halîlullâh münevver itmiş ol şehri
Bu ism-ile müsemâyâ sebeb Cebrûn'a bu şâhâ

Ebu'd-đayfân Halîlullâh'a đayf olduk bi-ğamdillâh
Kır ayımızu mihmâni⁵⁸ şefâ 'atcu olup hattâ (K17^a)

Ümîddâram zamân-ı rüsteğîzde itmeye mağrûm
Rufûş-ı bî-şümâr itdim şefâ 'at ide der uğrâ

Ebu'd-đayfân u İshâk dağı Ya 'kûb hem Yûsuf
Kamu bir câmi ' -i zîbâyı tenvîr eylemiş cem ' â

Velî keyfiyyet-i merkadlerin saña kılam tağrîr
Bi-güş-ı cân işit fehm it anı naql idem icmâlâ

Giricek bâb-ı mescidden yemîniñdedür İbrâhîm
Şanasın zindedür anı cülûs itmiş hemân güyâ

Dağı kıddâm-ı mihrâbda olur İshâk peygamber
Hizâsında Ebu'd-đayfân'ın ol şîd-i cihân-ârâ

Çıkarken bâb-ı⁵⁹ mescidden gelür pişânıña Ya 'kûb
Bulardan başka bir câyı münevver itmiş etkâ

Kamudan bağa bir mescidedür hem (M34^a) Yûsufu'ş-şiddîk
Olupdur taht-ı gâhı pes anıñ ol câmi ' -i zîbâ

Bu mescid mescid-i mezkûruñ olmuşdur yemînde
Şalât-ı mezheb-i Nu 'mân için itmişler anı câ

Dağı her birisiniñ zevcesi yanında medfûne (K17^b)
Velîkin Yûsufu'ş-şiddîk teferrüd eylemiş yektâ

Kamusın anda cem ' itmiş Hudâ-yı İzîd ü Yezdân
Nitekim der-miyân-ı ahter-i çarğ-ı şüreyyâ-sâ

Semend-i bād-i pâyı biz çevirdik Hâzret-i Nüh'a
Resîd-i hâk-i pây olduğda itdik nevhalar inşâ

Şu ' â ' -ı pertevin şalmış zükâ-veş dura üstüne
Olupdur bir küyuñ ismi yatur Nüh anda ey eshâ

Âsâyış eylemiş yek-postanıñ üstünde mînû-veş
Şefâ 'at-hâh olup andan rucû ' itdik eyâ dârâ

Gelüp Cebrûn'a tîz andan teveccüh eyledik Lû'â
Dümü ' -ı çeşmimiz dökdük eşîğine hayâ âsâ

Ser-i kûhı vağan itmiş (M34^b) yanında kırye-i yakîn
Hemân andan dağı 'İs'a irişüp itdik istişfâ

⁵⁸ M nüshasında, kelimenin "mihmâ" kısmı silinmiştir.

⁵⁹ bâb-ı: - M.

Müşerref itmiş İzid kırye-i Si' yiri anıñla
 Tazarru' itdim aña kim "şefâ' at-kon me-râ" 'İsâ
 Dağı Zünnün'a biz andan teveccüh eyleyüp derhâl
 Turâb-ı merkadın anıñ sürüp rüy-ı siyâhımâ (K18^a)
 Hirâs-ı rüz-ı hasret-çün şefâ' atçü olup andan
 Ser-i kûhı maķâm itmiş yatur Yûnus tek ü tenhâ
 Ziyâret eyledik evvel babasın Yûnus' uñ ey yâr
 Münevver eylemiş bir kıryeyi bil Hâzret-i Mennâ
 Maķalli cümlesiniñ cânib-i şarkında Cebrün' uñ
 Velikin bu'l-beşer bil kim anıñ ğarbında itmiş câ
 Tevekkül eyleyüp Hâķķ'a rucû' itdik kıamu andan
 Gelüp Kıuds'e sefer itdik be-bâb-ı Hâzret-i Mûsâ
 Resid-i hâķ-i âhaste olucaķ rüyimâl idüp
 Ki rüz-ı rüsteħize ben niyâz itdim yed-i beyzâ
 'Acâyib dil-ğüşâ (M35^a) ğül-ğeşt-i mevzi' ravzası anıñ
 Olup kıurb-ı Erîhâ'da zihî menzil-i behişt-âsâ
 Dirîğâ iftirâķ eyyâmı geldi cümleden eyvâh
 Bu gerdün-ı cefâ-pîşe ayırdı veyletâ hayfâ
 Rucû' idüp kıamu andan iriştik Kıuds-i zîbâya
 Hıuşûr-ı Şâlih'e pervâz idüp kebüter-sâ
 İrüp dergâhına anıñ şalât [u] hem selâm itdim (K18^b)
 Maķâm-ı dil-keş ü pertev-fezâ yek-cânib-i 'Akkâ
 Hudâyâ rüzî kıl baña bularıñ hürmeti-çün sen
 Anı ki o bûs-i hâķ-i merkad-i Aħmed der-în dünyâ
 Şalât-ı lâ-nihâye hem selâm-ı bî-şümâr olsun
 Nebiyy-i Ahmed-i muħtâr ki anlara yâ Mevlâ
 Dürüd-ı bî-şümâr itsün cemî'-i enbiyâya Hâķ
 Dağı aşhâb u âle ide aķdıķça 'uyün-ı mâ
 Peyember-nâme'yi 'İlmî yazup hün-âb-ı çeşminden
 Tamâm itdi bi-hamdillâh idüp 'ahdine istîfâ
 (K22^a-M38^b)
Münâcât li'l-'İlmî el-Ķozanî
Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün
 Elif⁶⁰ Allâhu Rabbü'l-'âlemînsen⁶¹ yâ 'Alîm
 Bâ ile bed' idüp ismüñ oķuyalum yâ Raħîm (M39^a)
 Tâ taħiyyât-ı keşire hem şalât u tayyibât

⁶⁰ Elif: Elifle K.

⁶¹ İbare M nüshasında âlemînsin şeklinde harekelenmiştir.

Şâ şenâ vü hamd ü şükrim hep sañadur yâ Kerîm

Cîm cāndan hîç ‘ibâdet itmedim yâ Rab saña (K22^b)

Hâ hisâbım sen yesîr it hem ‘azâbıñdan selîm

Hâ hâlâş it nefis-i sūniñ hud‘asından el-amān

Dāl delîl itme bize dünyāda şeytān-ı racîm

Zāl zünüb u cürm-i bisyārıma yokdur hîç ‘aded

Râ Raḥîmâ raḥmetiñdür ḥâhiş-i ‘abd-i esîm

Zâ zamān-ı rüsteḥîzde itme rüsvây u melûm

Sîn selâmet eyleyüp gösterme hergiz ters ü bîm

Şîn şefi‘ eyle Ḥabîb’iñ rûz-ı maḥşerde baña

Şād şalâtım añadur esdikçe hem bād-ı nesîm

Zād ziyâ-yı nûr-ı vechinden idüben iktibās (M39^b)

Tâ tûtup destim benim sevķ ide cennât-ı na‘îm

Zâ zunûn-ı bendegāniñ cennetü’l-me’vâ Ḥudâ

‘Ayn-ile ‘ālî menâzil isterem ben yâ Ḥakîm

Ġayn ğinâ-yı dü cihānı sen naşîb it yâ Ġanî

Fâ feraḥ-yâb eyleyüp dünyâ vü ‘uķbâ kıl faḥîm (K23^a)

Ķâf kıyâmetde Ḥabîb’iñden beni itme ba‘îd

Kâf kerem kıl fazlıñ-ıla it civârında muķîm

Lâm lûtfuñla tecellâ-yı cemâliñ it naşîb

Mîm merâ yâ Ḥâlîķa’l-ḥalk şâḥibe’l-‘arşu’l-‘azîm

Nûn Nebiyy-i Ḥâşimî hem Aḥmed-i muḥtâr ki

Vāv vesîle cennetinde it refiķ [ü] hem nedîm

Hâ hirâs-ı âḥiretten it rehâ vü hem emîn

Lâm-elif lâ raybe fiḥâ yâ Mûcib ü yâ Ḥakîm (M40^a)

Yâ yire sürüp yüzün **Vaşfi** saña eyler du‘â

Hem du‘âniñ ḥatmine ister şîrât-ı müstaķîm

Ve lehü eyḍan

Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün

Ey Ḥudâ dānâ-yı aḥvâli’l-‘ibâdi’l-‘âcizîn

Āmedem dergāh-ı fazlet sâ‘ilen bî’s-sâ‘ilîn

Mevc-i enhâr-ı ‘atâ vü lûtfuñıñ yek ḳatresi

Ġarķ ider bî-ḥad hezârân müznibîn ü ḳaşîrîn

el-Amān ğavvâş-ı yemm-i zenb ü cürmem āh u āh

Faḥr-ı ‘âlem ḥürmeti itme beni ez-ḥâsirîn

Çün ğazabdan raḥmetiñ sâbîķ İlähe’l-‘âlemîn

İmdi bu vird-i zebānum *ente ḥayru’r-râḥimîn* (K23^b)

Âyet-i ğufrân-ı ferhat-bağış için her dem direm

Ben *tuhıbbu'l- 'afve fa'ğfir ente hayru'l-ğāfirîn*

Güfte-i *levlāke* mazhar zāta cār it eyle hem⁶²

'Adn ü yā firdevse vāris_ente *hayru'l-vārisîn* (M40^b)

Ru'yet-i dīdār-ıla merzūk vüçüh-ı nāzıra

Anda bizi eyle merzūk_ente *hayru'r-rāzıķîn*

Nuşret it nefis ü şeyāţine bizi itme esİR

Dü cihānda eyle menşür_ente *hayru'n-nāşırîn*

Hem  arık-ı müstakİme sevķ [ü] irşād eyleyüp

Feth it ebvāb-ı hüdāyı_ente *hayru'l-fātihîn*

Dār-ı 'uķbāda menāzilden mübārek menzile

Yā İlāhİ eyle inzāl_ente *hayru'l-münzilîn*

'İlmİyi eyle muĥāţab bu ĥiţāb içre İlāh

Hāzihİ cennātü 'adnin fe'dĥulūhā ĥālidîn

Ve lehü eyđan

Yā Ğafür u yā Raĥİm ü yā Ħalİm ü yā CelİL

Yā 'Afuvv u yā Laţİf u yā 'Alİm ü yā CemİL (K24^a)

'Afv u ğufrānuĥ temennİ i 'tirāf-ı cürm idüp (M41^a)

Rüyimāldür ki fazlında ben ĥor u zelİL

Pāyimāl-i cürm ü 'işyānam zünübı cümleniĥ

Ďarb u taz'İf olsa olmaz 'öşr-i 'öşrine 'adİL

Ehl-i rüsteĥİze taķsim olsa cürmüm kıt'ası

Cümlesi⁶³ cem'İyyet-i kübrāda olurdu rezİL

Yā İlāhİ ne ķadar ĥad yok ise 'ișyānıma

Raĥmetiĥ baĥrine nisbet innehü şey'ün ķalİL

Var devā her derde dā-i cürme raĥmetdür devā

İt devā oldum ser-ā-ser zaĥm-ı cürm-ile 'alİL

Şıdķ u ihlāş-ile tevbe eyledim eyle ķabül

Seyyi'ātım cümlesin ezdādına eyle bedİL

Zümre-i müstaĥfirİnden itme yā Rabbi cüdā

Tütüyā-yı 'afviĥ ile dİdemi eyle keĥİL

Faĥr-ı 'ālem tā'İbe didi ke-men lā-zenbe leh

Sen buyurduĥ zıĥđına tebdİL-ile ecr-i cezİL (M41^b)

Ħürmetine Ħazret-i Faĥr-ı cihāniĥ eyle dür (K24^b)

Şerr-i şeytān-ile nefsi niçe fersaĥ niçe⁶⁴ mİL

'İlmİyā ĥavf-ı Ħudā'dan dā'imā nālān olup

⁶² Güfte-i *levlāke* mazhar zāta cār it eyle hem: -M.

⁶³ Cümlesi: - M.

⁶⁴ niçe: nice M.

6. Sonuç

Konya Yazma Eser Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler BY4154'te kayıtlı mecmuada ve Millet Kütüphanesi Ali Emir koleksiyonu AEmnz 820'de kayıtlı mecmuda, Kozanlı İlm'ye ait *Peyember-nâme* adlı eser ve biri elif-nâme tarzında yazılmış u mnâcâat bulunmaktadır. Makalemizde Kozanlı İlm ve bahsi geçen eserleri incelemeye tabi tutulmuştur.

Edebiyatımızda İlm mahlaslı birden fazla şair bulunmakla birlikte Kozanlı İlm şeklinde anılan iki şahıs tespit edilmiştir. Yaptığımız incelemeler sonucu ise makalemize konu olan müellifin, Mevlânâ Hâlid-i Bağdad'nin Güneydoğu Anadolu'da faaliyet gösteren halifelerinden Kozanlı Hasan İlm olduğu kanaatine varılmıştır. Bu kanaatimiz, yeni akademik çalışmaların sunduğu yeni veriler ışığında, doğrulanabilecek veya dzeltilebilecektir. İncelediğimiz manzumelerin yanı sıra Kozanlı Hasan İlm Efendi'nin, *Mevlid* ve *Sirâcu't-Tarka* ve *Nru'l-Hakka* adlı iki eserini daha tespit edebildik.

Kozanlı İlm, *Peyember-nâme* manzumesinde, Maraş'tan Kudüs'e uzanan seyahatinden bahsetmektedir. İlm'nin Kudüs'te son bulan yolcuğunun, gerçek bir seyahat olmayıp şairin, peygamberleri manzumesinde anmasına olanak sağlayan bir kurgu olduğu düşünülebilir. İlm, bahsettiği bu yolculuk süresince konakladığı mahalleri, eserde ismen anmakta ve bu mahallerde merkadi / makamı / dergâhu bulunan peygamberleri ziyaret ederek onlardan şefaât dilemektedir. Bu yolculuk, başka bir maksada hizmet etmeyip sadece manzumede anılan peygamberleri ziyaret etme amacıyla düzenlenmiş gibidir. Konusu itibariyle orijinal bir manzume olan *Peyember-nâme*'nin benzeri başka bir eser tespit edemedik. Yine de eser, bir açıdan manzum bir seyâhat-nâme sayılabilir. Bir diğer açıdan ise, çeşitli İslâm merkezlerini medheden manzum fazlet-nâmelere benzetilebilir.

İlm'nin u mnâcâatından ilki elif-nâme tarzında yazılmıştır. Arap alfabesinin harflerinin, elif'ten başlayıp yâ'ya kadar sıra ile bizzat mısra başlarına yazıldığı mnâcâat, düz elif-nâmeler kategorisine girmektedir. Türk edebiyatında elif-nâme yazmış yüzü aşkın şair tespit edilmiştir. Kozanlı İlm de, edebiyatımızda elif-nâme kaleme almış şairlerden biridir. Yeni mecmua ve cnklerin incelenmesi neticesinde Kozanlı İlm gibi elif-nâme kaleme almış başka şairler de fark edilecek ve bu sayı artacaktır.

Kozanlı İlm'nin mürettep bir divan/ divane sahibi olup olmadığı bilinmemektedir. *Peyember-nâme*'sinin müstakil bir eser olduğu anlaşılmakta ise de kısa mnâcâtlarının, bir divan veya divaneden alınarak elimizdeki mecmualara kaydedilmiş olabileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

ıkar atışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) ıkar atışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynaklar

Adam, Baki. "Üzeyir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/401-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Ahmed Rifat Efendi. *Lugat-i Târhiyye ve Coğrâfiyye*. 5. Cilt. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1300.

Aksoy, Hasan. "Eski Türk Edebiyatında Mevlidler". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 9 (2007), 323-332.

Algar, Hamid. "Hâlid el-Bağdâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/283-285. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Arslan, Mehmet. "Mihr Hâton Divanında Sanatlı Manzumeler". *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitab II*. 23-38. Amasya: Amasya Üniversitesi Yay. 2017.

⁶⁵ cy-1: n M.

- Avcı, İsmail. "Giritli Hasan İlmî ve Me'âlimü'l-Garaîm Adlı Divançesi". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 3 (2014), 191-209.
- Batıslam, H. Dilek. "Lisân-ı Pepegî (Kekeme Dili) ile Yazılmış Bir Elifnâme Örneği". *Littera Turca* 7/4 (2021), 964-976.
- Beydilli, Mahmut. *Bosna Hersek Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 1069 nr. Mecmuada Yer Alan Manzum Dinî Hikâyeler (Metin-İnceleme-Sözlük-Dizin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Birinci, Ali. "Fânîzâde Ali İlmî Bey". *İlmî Araştırmalar*, 5 (1997), 75-80.
- Bozkurt, Nebi. "Kubbetü's-Sahre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26/304-308. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çelik, Ramazan. "Türk Edebiyatında Elif-nâmeler ve Seyyid Nevruz'un Elif-nâmesi". *Littera Turca* 8/3 (2022), 1870-1891.
- Demirel, Mustafa. "Aşık Paşanın Elif-nâmesi ve Dil Özellikleri", *Bilig* 3 (1996), 202-246.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 1983.
- Erdoğan, Mustafa. "Divan Şiirinde Ortak Mahlas Sorunu ve Kabûlî Örneği", *Erdem* 53 (2009), 55-82.
- Gül, Âmine. *Abdurrahman Gubârî'nin Hayatı Eserleri ve Menâsik-i Hac Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Güzel, Abdurrahman - Torun, Ali. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yay., 2009.
- Harman, Ömer Faruk. "Yûşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/43-45. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Harmancı, Meriç. "Alfabe Öğretiminde Değerler Eğitimi: Kaygusuz Abdal'ın Elifnâme Örneği". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21 (2018), 279-298.
- İnal, Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. 1. Cilt. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1969.
- Kaçar, Burhan. "Türk Edebiyatında Elif-nâmeler". *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri I*. 307-316. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1997.
- Kaplan, Hasan. "Klasik Türk Edebiyatında Elifname Geleneği ve İsmail Hikmetî'nin Elifameleri", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 6/2 (2022), 437- 484.
- Kaya, Doğan. *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay., 2014.
- Kılıç, Atabey. "Memcûa Tasnifine Dâir", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı* (Hazırlayanlar: Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım) (İstanbul: Turkuaz Yay., 2012), 75-96.
- Kınay, Nilay. "Bir Edebî Tarz Örneği Olarak Sâdık Kemâlî'nin Elif-nâmeleri". *Turkish Studies* 8/13 (2013), 1205-1213.
- Koçin, Abdulkakim. *Divân Şiirinde Münâcât*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Koz, M. Sabri. "Aşık Edebiyatımızda Ortak Mahlaslar Sorunu". *I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*. 169-179. Eskişehir: Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yay., 1987.
- Kozanlı Hacı Hasan İlmî. *Mevlidü'n-nebî*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 4442, 1^b-8^a.
- Kurtoğlu, Orhan. "Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler". *Bilig* 38 (Yaz 2006), 71-91.
- Kut, Günay. "Mecmûa", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. 8 Cilt. 6/170-173. İstanbul, Dergâh Yay., 1986.

- Levend, Âgâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Vakfı Yay., 1998.
- Özcan, Hüseyin. "Hataî'nin Elifnâme Şeklinde Yazdığı Düvazdeh". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 76 (2015), 191-204.
- Özkan, Ferudun Hakan. "Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 64 (2012), 185-198.
- Öztoprak, Nihat. "Bursalı Feyzî Efendi'nin Elifnameleri". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 35 (2006), 135-167.
- Öztoprak, Nihat. "Elifnamelerin Tertip Hususiyetleri ve Metin Tesisindeki Yeri". *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildiriler 2 (K-Z)*. Erzurum: 2009, 817-829.
- Şemseddin Sami. *Kâmûsu'l-A'lâm*. 6 Cilt. İstanbul: Mihrân Matbaası, 1308.
- Şemseddin Sami. *Kâmûsu'l-A'lâm*. 6 Cilt. İstanbul: Mihrân Matbaası, 1314.
- Taşkesenlioğlu, Lokman. "Divan Edebiyatında Elifnâmeler ve Bilinmeyen İki Elifnâme Örneği: Memi Can Saruhânî ve Ömer Karîbî Elifnâmeleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 58 (2017), 159-202.
- Tökel, Dursun Ali. *Deneyisel Edebiyat Yönüyle Divan Şiiri*. Ankara: Hece Yay., 2010.
- Uludağ, Süleyman. "Hasan-ı Basrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/291-293, İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yardımcı, Mehmet. *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri*. Ankara: Ürün Yay., 1999.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Peygamber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/257, İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yıldırım, Ayten. "XIX. Asrın Bilinmeyen Şairi Vasfı ve İki Elif-nâmesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 28 (İstanbul: 2022), 691-713.
- Yıldırım, Derya. *Fezâvilü'l-Mekke ve'l-Medine ve'l-Kudüs*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Yılmaz, Kübra. "Türk Edebiyatında Faziletname ve Mekke, Medine, Kudüs, Şam Üzerine Yazılmış Manzum Bir Faziletname". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/2 (2017), 366-381.